

Bijlage IV

Observatieprotocol

0. voorafgaand aan het observeren

- verzamel zo veel mogelijk achtergrondinformatie over de school (via de website van de school, andere websites, het schoolreglement, de leefregels, enz.)
- organiseer een intakegesprek met een aantal sleutelfiguren
Voor het stedelijk onderwijs Gent maken we met het kabinet van (voormalig schepen van onderwijs) Elke Decruynaere afspraken. Dat kabinet fungeert als ‘brugfiguur’ tussen ons enerzijds en de geselecteerde OVSG-scholen anderzijds. Dat neemt niet weg dat sommige andere directies alsnog een face-to-face overlegmoment voorafgaand aan het onderzoek wensen
 - ✓ herhalen/uitleggen doel van onderzoek, observaties (en semigestructureerde interviews)
 - ✓ herhaal/leg uit dat alles vertrouwelijk en anoniem gebeurt
 - ✓ mondelinge toestemming krijgen voor audio-recording (die mondelinge toestemming opnemen; indien we dit niet bekommen, dan maken we notities)
 - ✓ bespreek rollen en praktische zaken:
 - ❖ wanneer mogen we observeren (lesrooster)?
 - ❖ hoe en wie stelt ons voor?
 - ❖ waar gaan we zitten? (positie waar de onderzoeker iedereen kan zien)
 - ❖ enz.
- toestemming moet worden verkregen voor het begin van de eigenlijke observatie door alle deelnemers (dat proces bv. vereenvoudigen doordat enkele dagen vóór de start van de observaties via sommige directies toestemming wordt bekomen bij de betrokken leerkrachten; de leerkracht informeert de leerlingen)

1. wat we observeren

- lokale gewoontes, gebruiken, gedragingen, gebeurtenissen, interacties en de relatie daartussen die handelen over levensbeschouwingen, levensbeschouwelijke diversiteit, conflicten ter zake, enz.; bij welke personen en hoe vaak het voorkomt; wat voorafgaat; wat volgt
- inrichting school, klas (objecten)

2. waarom we observeren

- de data van de observaties zijn een nuttig hulpmiddel om:
 - ✓ (algemeen) de onderzoeksvraag te beantwoorden (lees: focus van het onderzoek)², eventueel (maar niet noodzakelijk) de focus van het onderzoek te vernauwen en de waarnemingen te matchen met de opkomende onderzoeksfocus³
 - ✓ (specifiek) de eenheid van analyse in kaart te brengen.⁴ De eenheid van analyse ligt op het niveau van de scholen, daarbinnen bespreken hoe scholen omgaan met levensbeschouwelijke accommodatie via de begrippen (actief) pluralisme en actief burgerschap
 - ✓ ruimere kijk (lees: ruimer dan alleen de focus op de onderzoeksvragen) van het geheel te bekomen⁵

² D. MORTELMANS, D., Handboek kwalitatieve onderzoeksmethoden, Acco, Leuven, 2009, 274.

³ A. BRYMAN, Social Research Methods, Oxford, Oxford University Press, 2016, 449.

⁴ D. MORTELMANS, D., Handboek kwalitatieve onderzoeksmethoden, Acco, Leuven, 2009, 274.

⁵ D. MORTELMANS, D., Handboek kwalitatieve onderzoeksmethoden, Acco, Leuven, 2009, 283; A. BRYMAN, Social Research Methods, Oxford, Oxford University Press, 2016, 448.

- omdat het beschrijvend, maar ook toetsend werkt in die zin dat de realiteit kan worden vergeleken met hoe het beleid zich formeel afbeeldt⁶

3. hoe we dat aanpakken

- van descriptief naar gefocust observeren. Bijvoorbeeld na twee cases achten we het nuttig om bepaalde indicatoren en een bepaalde werkwijze (‘turven’) toe te voegen en een meer gedetailleerde beschrijving te hanteren
- ons aan het begin van de les voorstellen (door onszelf of door de leerkracht). Dat gebeurt kort (+/- 3 minuten max.). Gebruik duidelijke taal, geen technisch, juridisch jargon. Dat kan het volgende bevatten:
 - ✓ doel van het onderzoek
 - ✓ waarom observatie?
 - ✓ wat we gaan observeren?
 - ✓ we zijn hier alleen om te observeren, we nemen niet deel aan de les (geen manipulatie van de setting)
 - ✓ vertrouwelijkheid: informatie met niemand gedeeld. Niemand anders heeft hier toegang toe. Alle gegevens opgeslagen op een beveiligde server
- fields notes met eventueel time-outs tijdens de observatie om goed te kunnen (be)schrijven
 - ✓ vermelden locaties, personen (personen in de setting beschrijven), datum, tijd, enz.
 - ✓ noteer exacte bewoording(en)
 - ✓ noteer kernwoorden. Nota nemen van de belangrijkste onderwerpen
 - ✓ noteer eerste indrukken, gericht kijken naar niet-verbaal gedrag, luisteren naar verbaal gedrag, sfeer van het gesprek, andere opvallende zaken, objectief beschrijven van de lokale gewoontes, gebruiken, gedragingen, gebeurtenissen, interacties van de leerkrachten die handelen over levensbeschouwingen, levensbeschouwelijke diversiteit, conflicten ter zake, enz.
 - ✓ noteer wat goed ging en wat minder goed ging
 - ✓ let op de fysieke beschrijving van de omgeving (+ eventuele verstoringen)
 - ✓ identificeer de blinde vlekken in de verzamelde gegevens. Indien we dit nodig achten, maken we aanpassingen die nuttig kunnen zijn voor de volgende waarnemingen
 - ✓ zelfgevoel bij die lokale gewoontes, gebeurtenissen (enz.) en personen (hoewel niet objectief, kan dit een bijdrage leveren⁷) door de toevoeging van eigen overwegingen die de observaties niet mogen kleuren
- vertrouwensband creëren met de setting⁸ en zo min mogelijk opvallen⁹, pathisch en respectvol opstellen en reciprociteit naar de setting toe betuigen
- fysieke omgeving (ruimer dan de klassen) verkennen: rondleiding krijgen in de setting en zelf wegwijz maken¹⁰

⁶ A. BRYMAN, *Social Research Methods*, Oxford, Oxford University Press, 2016, 446.

⁷ “Such notes may be helpful for formulating a reflexive account of fieldwork”, A. BRYMAN, *Social Research Methods*, Oxford, Oxford University Press, 2016, 447.

⁸ D. MORTELMANS, D., *Handboek kwalitatieve onderzoeksmethoden*, Acco, Leuven, 2009, 296.

⁹ D. MORTELMANS, D., *Handboek kwalitatieve onderzoeksmethoden*, Acco, Leuven, 2009, 283.

¹⁰ D. MORTELMANS, D., *Handboek kwalitatieve onderzoeksmethoden*, Acco, Leuven, 2009, 283.

4. in welke situatie(s) we observeren

De graad en exacte klas waarin we observeren zijn weinig relevant, gelet op de eenheid van analyse van dit onderzoek. Bij voorkeur kan gekozen worden voor dezelfde graad en klas (derde graad; vijfde én vierde middelbaar), alwaar we telkens vakken observeren. Het is belangrijk dat we in elke case dezelfde vakken en situaties bijwonen en namelijk:

- twee levensbeschouwelijke vakken (bij voorkeur niet confessionele zedenleer en islam les). Nu deze lessen parallel kunnen lopen, legt de observeerster flexibiliteit aan de dag in die zin dat zij de vakken in een andere klas of in een andere week zal observeren
 - vier niet-levensbeschouwelijke vakken (het vak geschiedenis, aardrijkskunde, lichamelijke opvoeding, PAV- project algemene vakken). In de BSO/TSO scholen observeren we minstens één technisch vak omdat dat vak meer de voorkeur van de leerlingen lijkt weg te dragen en dat interessante inzichten kan opleveren
 - refter (lunch)*
 - speelplaats
 - lerarenkamer*
 - vergadermomenten, als blijkt dat er een overleg plaatsvindt waarin levensbeschouwelijke accommodatie op de agenda staat
 - evenementen rond levensbeschouwelijke accommodatie, ook hier stelt de observeerster zich flexibel op
- *niet alleen het verzamelen van de gegevens maar ook het bouwen aan en onderhouden van banden met de setting.

5. briefing (al dan niet direct) na observaties

- idealiter nadat we in staat waren om field notes te analyseren
- maak gebruik van de mogelijkheid om vragen die tijdens de observatie zijn gerezen te verduidelijken (bv. dingen die we niet kunnen begrijpen door gebrek aan achtergrondinformatie)
- bespreek elementen die we hebben gemist tijdens de observatie